

Beata Mucha

Kamienie Pamięci – Historie „Żołnierzy Wyklętych”

PORTFOLIO POSTACI

Stefan Nowacki ps. „Zagóra” (17.03.1924 r.-06.12.1952r.)

Stefan Nowacki urodził się 17 marca 1924 roku. W roku 1946 skończył 22 lata. Na jego aktywną patriotyczną postawę miały wpływ doświadczenia lat wojny i okupacji.

Rodzina Nowackich pochodziła ze wsi i prowadziła gospodarstwo rolne. W czasie II wojny światowej na terenie powiatu kozienickiego i radomskiego rozpoczęły się wysiedlenia ludności. Nowaccy nie mając środków do życia, zamieszkali u krewnych w Kuczkach. Warunki bytowe znacznie się pogorszyły. Prawdopodobnie wysiedlenie z domu rodzinnego stało się głównym powodem wstąpienia do partyzantki, a głównym celem stała się obrona Ojczyzny. Stefan Nowacki wstąpił do AK, a po jej rozwiązaniu działalność partyzancką kontynuował w kolejnych strukturach podziemia poakowskiego.

1. **PORTRET STEFANA NOWACKIEGO (ZBIORY WŁASNE AUTORA)**

Swoją dalszą działalność konspiracyjną prowadził w szeregach Delegatury Sił Zbrojnych w oddziale Jerzego Dąbkowskiego ps. „Longin”, a po ujawnieniu oddziału wstąpił do szeregów Milicji Obywatelskiej na Ziemiach Odzyskanych. Z końcem grudnia 1945 roku zdezerterował z szeregów MO i powrócił do rodzinnej miejscowości.

Geneza powstania oddziału partyzanckiego Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”, pod dowództwem Stefana Nowackiego ps. „Zagóra” nie jest do końca jasna. Według jednej z hipotez oddział Stefana Nowackiego ps. „Zagóra” powstał w styczniu 1946 roku. 10 stycznia 1946 roku Nowacki wstąpił do organizacji Wolność i Niezawisłość - tworzącego się Inspektoratu, pod kryptonimem Związek Zbrojnej Konspiracji, pod dowództwem Franciszka Jaskulskiego ps. „Zagończyk”. Około 20 stycznia 1946 roku został mianowany jej dowódcą przez komendanta ZZK Franciszka Jaskulskiego.

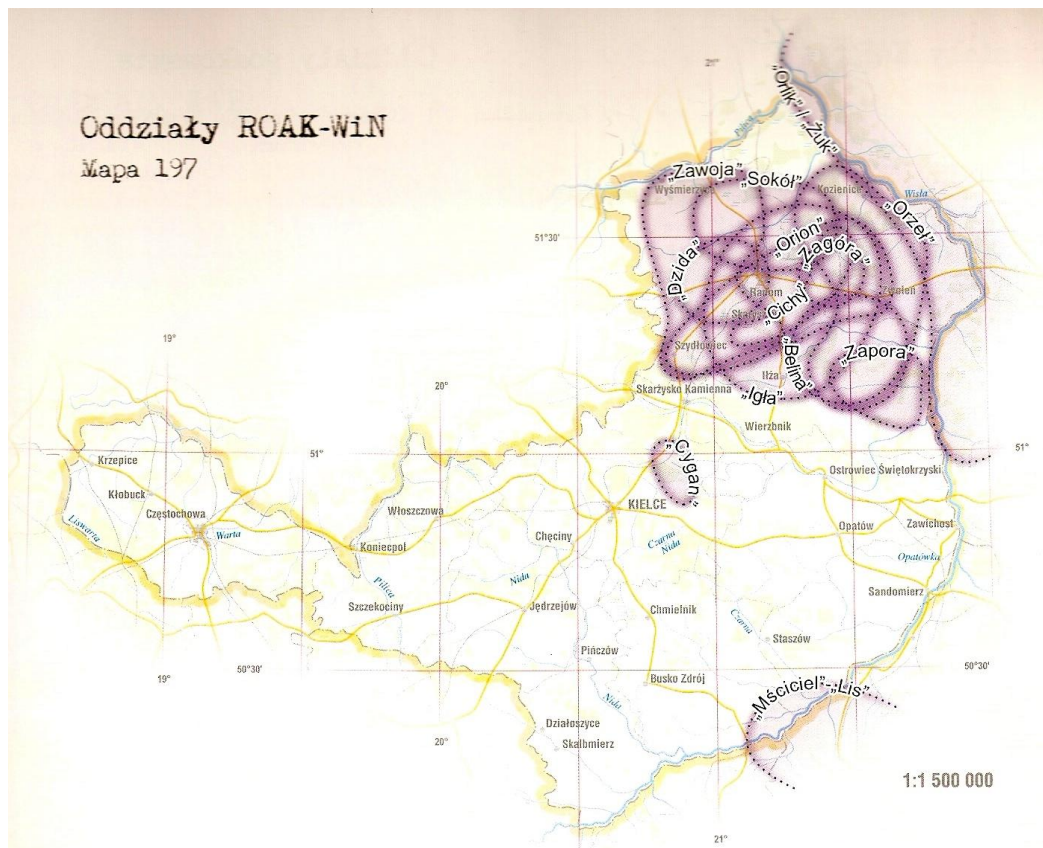
Powstały na polecenie komendanta Franciszka Jaskulskiego ps. „Zagończyk” oddział WiN Stefana Nowackiego ps. „Zagóra” był jednym z wielu oddziałów zbrojnego podziemia działających na terenie północnej części Kielecczyzny. Aktywność i podejmowane przez oddział „Zagóry” działania stanowiły w przeważającej mierze fragment akcji prowadzonych w ramach centralnie dowodzonej organizacji (ZKK). Ich efekty rozpatrywane odrębnie nabierają innego znaczenia, gdy zacznie się na nie patrzeć w ramach szeroko zakrojonych akcji podejmowanych przez całą organizację.

Oddział pod dowództwem Stefana Nowackiego został zorganizowany na terenie gminy Jedlnia Kościelna w powiecie Kozienice. Oddział zwany też przez dowódcę patrolem rekrutował się z miejscowych, młodych mężczyzn w wieku około 20 lat. Wieś była sprzymierzeńcem oddziału. Po dokonanych napadach żołnierze rozchodzili się do swoich zabudowań. Najczęściej mieszkali u swoich rodziców, krewnych lub znajomych. Oddział liczył około 30 osób (są to szacunki, na podstawie dokumentów archiwalnych, uzyskane głównie na podstawie zeznań aresztowanych partyzantów). Prowadził działalność w powiecie kozienickim, w gminie Jedlnia oraz na terenie powiatu radomskiego, w gminach Kuczki i Gzowice. W najsilniejszym składzie, podczas akcji, występował w składzie od siedmiu do dwunastu ludzi. Oddział „Zagóry” przeprowadził kilkanaście różnego rodzaju akcji m.in. na posterunki MO, funkcjonariuszy MO, UB oraz akcji ekspropriacyjnych.

Jego działalność nie przejawiała się bynajmniej wyłącznie w akcjach ekspropriacyjnych, które ludowa władza nachalnie przedstawiała jako napady

bandyckie. Faktycznie niezbędne dla funkcjonowania oddziału środki finansowe oraz żywność starano się zdobywać w placówkach państwowych - głównie w spółdzielniach i sklepach.

**Mapa. Oddziały ROAK-WiN i obszar ich działalności I.1946 - 25.IV.1947
na Kielecczyźnie (w tym oddziału „Zagóry”).**

Źródło: *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944-1956*, Warszawa-Lublin 2007, s. 283 (mapa 197).

Mimo niewielkiej liczebności oddział „Zagóry” dysponował dużą siłą ognia (ręczna broń maszynowa) i stanowił ze swoim doświadczeniem w walce w znanym sobie terenie poważne „zagrożenie” dla aparatu bezpieczeństwa i działaczy nowego reżimu.

Oddział Nowackiego szybko zwiększał swój stan osobowy, co spowodowało trudności działalności konspiracyjnej oraz kłopoty organizacyjne. Wiosną 1946 roku nastąpił rozłam w oddziale, ale trudno ustalić jego konkretną przyczynę. Według R. Śmietanki-Kruszelnickiego, w kwietniu 1946 roku patrol „Zagóry” podzielono na dwa mniejsze, liczące po około 20 żołnierzy. Na czele jednego pozostał w dalszym ciągu

„Zagóra”, zaś drugim „wybrany na dowódcę przez żołnierzy ” - Tadeusz Zieliński ps. „Igła”.

Korzystając z lokalnej amnestii oddziałów ZZK 6 września 1946 roku ujawnił się Stefan Nowacki „Zagóra” ze swoim oddziałem.

Oddział „Zagóry” był jednym z najbardziej rozpracowywanych grup partyzanckich. Wiosną 1946 roku stał się celem silnej inwigilacji i infiltracji ze strony aparatu bezpieczeństwa. Przeprowadzono kilka operacji, aby zatrzymać żołnierzy i zlikwidować grupę Nowackiego. Natężenie akcji przypadło na wiosnę 1946 roku, głównie na przełomie kwietnia i maja. Inwigilację oddziału Stefana Nowackiego prowadzono w ramach sprawy rozpracowania agenturalnego pod kryptonimem „Radomka”. W ramach tej sprawy pozyskano tajnego współpracownika ps. „Leśnik”. Donosy TW „Leśnika” przyczyniły się do ostatecznej likwidacji oddziału poprzez masowe aresztowania w grudniu 1946 roku. Stefan Nowacki został aresztowany 6 grudnia 1946 roku. W kolejnych dniach rewizje i aresztowania objęły kilku innych żołnierzy i pomocników oddziału.

14 lutego 1947 roku przed WSR w Kielcach, w trakcie sesji wyjazdowej w Radomiu, odbyła się rozprawa sześciu osób z oddziału „Zagóry. Wydany tego dnia wyrok skazywał dowódcę (Stefana Nowackiego) na karę śmierci, zaś pozostałą piątkę oskarżonych na kary więzienia.

Dowódca, Stefan Nowacki, mimo zamiany przez prezydenta orzeczonej kary śmierci na długoletnie więzienie - na 15 lat więzienia - zmarł 6 stycznia 1952 roku, przed końcem wyroku, w ciężkim i okrytym „ponurą sławą” więzieniu w Rawiczu.

Na mocy ustawy z 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego na rozprawie z 3 stycznia 1992 roku Sąd Wojewódzki w Radomiu uznał za nieważny wyrok byłego WSR w Kielcach wydany na sesji wyjazdowej w Radomiu 14 lutego 1947 roku skazujący Stefana Nowackiego. Z opinii biegłego lekarza wynika, że przyczyną choroby i śmierci Nowackiego był pobyt w zakładzie karnym, gdzie po 4 latach zachorował na gruźlicę. Przyczyniły się do tego ciężkie warunki więzienne, ówczesna sytuacja epidemiologiczna w Polsce oraz niedostatek leków przeciwgruźliczych. Z dowodów zebranych przez Sąd również wynika, że Nowacki podczas pobytu w więzieniu również spotkał się ze szczególnymi udręczeniami, które przyczyniły się do jego śmierci.

RAPORT KOŃCOWY

Postać Stefana Nowackiego była do tej pory nie znana społecznościom lokalnym. Jego nazwisko i informacje o oddziale przewijały się sporadycznie w publikacjach dotyczących historii regionu radomskiego m.in w publikacji z lat 70 tych Stefana Skwarka oraz w najnowszej monografii działalności podziemia narodowo-wyzwoleńczego po II wojnie światowej, którą opracował Ryszard Śmietanka-Kruszelnicki. Zdecydowanie więcej materiałów o tej osobie zdobyłam w Instytucie Pamięci Narodowej – są to zbiory przede wszystkich Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Prace nad gromadzeniem materiału trwały ok. 12 miesięcy i zaowocowały napisaniem pracy magisterskiej zatytułowanej *„Oddział Stefana Nowackiego ps. „Zagóra” na Kielecczyźnie w latach 1946-1948”* obronionej w roku 2011.

Myślę, że najlepszym sposobem upamiętnienia w społeczności lokalnej postaci Stefana Nowackiego i żołnierzy jego oddziału byłaby monografia na podstawie mojej pracy magisterskiej albo chociażby artykuł. Byłby to hołd dla tych ludzi, żołnierzy, którym zniszczono zdrowie, zabrano najlepsze lata życia, zwichnięto karierę i skazano na „życie” z piętnem "zdrajcy" z "faszystowskiego podziemia" czy tylko "zapłutego karła reakcji".

Większość tych osób wcześniej zmarła. Obecnie nie żyje żaden z żołnierzy pierwotnego patrolu „Zagóry”. Większość z nich nie zginęła z bronią w ręku, choćby prowadzonej w obronie własnej, ale wielu stracono bez procesu, zamęczono w więzieniach, skazano na śmierć lub więzienie w „procesach” przez rodaków, ludzi uznających się za „polskich patriotów”.

Jeszcze większą grupę poszkodowanych stanowią ci, którzy nigdy nie odtworzą zerwanych rodzinnych więzi, nie poznają prawdy, rodzinnej tradycji, bowiem dla ich dobra nie została im ona nigdy przekazana.

Rachunek krzywd nadal wymaga wyrównania... Nie chodzi przy tym o choćby symboliczne pomniki, ile o ludzką pamięć i zwyczajną ludzką sprawiedliwość „po czasach bezprawia”.

Poniżej zamieszczam bibliografię zawierającą odnośniki do materiałów wykorzystywanych przy opracowaniu życia i działalności Stefana Nowackiego ps. Zagóra.

BIBLIOGRAFIA

A. Źródła archiwalne:

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Oddział w Krakowie. Delegatura w Kielcach.

Zespół:

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach

Wojskowy Sąd Rejonowy w Kielcach

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Oddział w Warszawie

Zespół:

Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Oddział we Wrocławiu

Zespół:

Wojskowa Prokuratura Rejonowa we Wrocławiu

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Oddział w Lublinie. Delegatura w Radomiu.

Zespół:

Sąd Wojewódzki w Radomiu

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Radomiu

B. OPRACOWANIA ZWARTE I ARTYKUŁY:

„*Bądźcie bez litości*”. *Polityka okupacyjnych władz niemieckich wobec ludności polskiej w dystrykcie radomskim*. Katalog wystawy, Lublin-Radom 2009.

Borzobochaty W., „*Jodla*”. *Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939-1945*, wyd. II popr. i rozsz., Warszawa 1988.

Mańkowski Z., *Okręgi Armii Krajowej: Radomsko-Kielecki i Lubelski (sprzężenia-analogie-współdziałanie-odrębności)*, w: *Armia Krajowa. Okręg Radomsko-Kielecki*, Kielce 1999.

Mareczko S., *Walka z reakcyjnym podziemiem w Kieleckiem*, w: *1944-1947. W walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce*, red. W. Góra i R. Halaba, Warszawa 1967.

Massalski A., Meducki S., *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, wyd. II popr. i uzupeł., Wrocław-Warszawa-Kraków 2007.

- Matusak P., *Wkład Kielecczyny w walkę wyzwolenczą narodu polskiego w latach 1939-1945*, w: *Kielecczyna w czasie wojny i okupacji 1939-1945. Materiały konferencji naukowej*, red. J. Ławnik, Kielce 1993.
- Rell J., *Struktury organizacyjne SZP-ZWZ-AK Okręgu Radomsko-Kieleckiego i organizacjach zintegrowanych*, w: *Armia Krajowa. Okręg Radomsko-Kielecki*, Kielce 1999 s. 25-70.
- Rell J., *Okręg radomsko-kielecki Armii Krajowej*, w: *Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny*, red. K. Komorowski, Warszawa 1996.
- Skwarek S., *Ziemia niepokonana. Kielecczyna w walce 1830-1945*, Warszawa 1974.
- Skwarek S., *Na wysuniętych posterunkach. W walce o władzę ludową na Kielecczyźnie (1944-1954)*, Warszawa 1977.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Komendant „Zagończyk”. Z dziejów zbrojnego podziemia antykomunistycznego*, Warszawa 2000.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Zbrojne podziemie poakowskie na Kielecczyźnie 1945-1947. Stan badań i problematyka badawcza*, „ZH WiN-u” nr 3-4: 1993.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Zbrojny opór niepodległościowy i antykomunistyczny w regionie radomskim po 1945 roku*, w: *Patriotyczna lekcja historii- czyn zbrojny żołnierzy Armii Krajowej w regionie radomskim. Materiały pokonferencyjne*, Radom 2009.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” na Kielecczyźnie 1945-1948*, „ZH WiN-u”, nr 19-20:2003.